

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕРИЯСЫ
1997 ЖЫЛДАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ИЗДАЕТСЯ С 1997 ГОДА

ISSN 2710-2661

№ 3 (2022)

ПАВЛОДАР

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org/10.48081/DIFL9621>

Бас редакторы – главный редактор

Бурдина Е. И.

д.п.н., профессор

Заместитель главного редактора

Ксембаева С. К., *к.п.н., доцент*

Ответственный секретарь

Нургалиева М. Е., *PhD доктор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Пфейфер Н. Э.,

д.п.н., профессор

Жумагаева Е.,

д.п.н., профессор

Абибулаева А. Б.

д.п.н., профессор

Мирза Н. В.,

д.п.н., профессор

Фоминых Н. Ю.,

д.п.н., профессор (Россия)

Снопкова Е. И.,

к.п.н., профессор (Белоруссия)

Кудышева А. А.,

к.п.н., ассоц. профессор

Оспанова Н. Н.,

к.п.н., доцент

Оралканова И. А.,

доктор PhD

Омарова А. Р.,

технический редактор

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/JJHT7844>

**Р. Ш. Торпищева¹, *Е. И. Бурдина², К. Б. Мукатаева³,
Д. Б. Абыкенова⁴**

^{1,2,3}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

⁴Павлодар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚИТЫН СТУДЕНТ- ЖУРНАЛИСТЕРДЕ СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУЫ

Бүгін біз шынайы мен жалған ақпараттың кең көлемде тарағанын байқаймыз. Бұл сенімсіздік тудырды және бұқаралық журналистиканың өз аудиториясының көп бөлігін жоғалтты. Сыни тұрғыдан ойлау қажеттілігі бұрынғыдан да айқын болды. Университеттерде оқытылатын Журналистика цифрландырудың қысымына байланысты қарқынды өзгерістерге ұшырайды. Журналистік білім тек технологиялық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар журналистік кәсіптің негізін қалайтын сыни ойлауды дамытуға ықпал ететін құзіреттіліктерді де ескеруі қажет. Мақала жоғары оқу орындарында оқитын журналистердің сыни ойлауды қалыптастыру мәселелеріне назар аударады. Жоғары білім саласындағы болып жатқан өзгерістер аясында сыни ойлаудың мәнін талдауға жүгіну қажеттілігі негізделген, ол студенттерге қазіргі кәсіби қызметке қажетті қасиеттерді қалыптастыруы керек. Сыни ойлаудың ерекшеліктері қарастырылады. Ғылыми әдебиеттерді және осы мәселе бойынша бірнеше ғалымдардың пікірлерін зерттегеннен кейін авторлар «сыни ойлау» ұғымының анықтамасын берді, ол – жаңа сұрақтар қою, дәлелдер әзірлеу, тәуелсіз және ойластырылған шешімдер қабылдау мүмкіндігі. Сыни ойлаудың міндеті – студенттердің пікірі жалғыз нақты және дұрыс болуы мүмкін деген сенімін жеңу қажеттілігі. «Фейкньюс, фактчекинг, әдіснама және құралдар» пәнін оқу кезінде сыни ойлауды қалыптастыруға жан-жақты талдау ұсынылған. Сыни ойлауды дамыту технологиясының кезеңдерінің егжей-тегжейлі сипаттамасы берілген.

Кілтті сөздер: сыни ойлау, жоғары мектеп, журналист, студент, рефлексия, пайымдау, қорытынды.

Кіріспе

Мәселені жалпы түрде белгілеу және оның маңызды ғылыми және практикалық міндеттермен байланысы. Білімді жақсартуға бағытталған өзгерістер. Оқытудың ақпараттық-білім жүйесінен дамытушы жүйеге көшу жүзеге асырылды, ол оқытушының рөлін өзгертеді, ол ақпараттық емес, кеңес берушілік көмек болып табылады. Осыған байланысты жоғары мектептерде жаңа мақсаттар мен міндеттер пайда болды. Оларға қол жеткізу процесінде бүгінгі болашақ журналистер өздерінің ерекше қасиеттерін дамыту керек, онсыз кәсіби қызмет пен жалпы өмірі тұтастай алғанда толық болмайды. Студенттер ұтқыр, дербес, бастамашыл болуы және өз көзқарасын сауатты және дәлелді түрде дәлелдей отырып, көп тапсырма жағдайында әрекет етуі тиіс. Сонымен бірге сыни ойлауды қалыптастырудың рөлі артып келеді.

Сыни тұрғыдан ойлау теріс пікірлерді немесе сынды білдірмейді, бірақ негізделген шешімдер қабылдау тәсілдерінің әртүрлілігін саналы түрде қарастыруды білдіреді. Сыни тұрғыдан ойлауға бағдарлау – білім алушылардың кез-келген ақпаратты тексеру қабілетін дамыту. Оқу процесінде әрбір студент оқу бағдарламасын және болашақ кәсіби қызмет нормаларын меңгеру процесінде өз пікірін әзірлеуі тиіс [1]. Сыни тұрғыдан ойлау барлық дерлік танымдық процестерді қамтиды: зейін, есте сақтау, ойлау, сөйлеу. Бастапқыда Д. Халперн және кейін басқа зерттеушілер сыни ойлаудың келесі тоғыз негізгі компонентін анықтады [2]: есте сақтау жұмысы; тіл және байланыс қабілеттері; логикалық операциялар мен пайымдау; дәлелдеу талдауы (пікірлер, ойлар, фактілер) [3; 4]; ғылыми ойлау және гипотезаларды тексеру [5; 6]; статистика және ықтималдық заңдарын түсіну; ақылға қонымды шешімдер қабылдау; проблемаларды шешу дағдыларын дамыту [7]; шығармашылық ойлау. Американдық зерттеуші Р. Пол атап өткендей, сыни ойлаудың міндеті – студенттердің пікірі жалғыз дұрыс және нақты болуы мүмкін деген сенімін жеңу қажеттілігі. Қазірдің өзінде Дж. Дьюи сыни ойлауды рефлексивті деп атады, яғни ойлау, соның арқасында егжей-тегжейлі және ойлау процесінің өзі бақыланады. С. Норрис пен Р. Энтони сыни ойлау туралы рефлексивті және ұтымды деп айтты [8]. Ақылға қонымды, олардың пікірінше, дұрыс және күшті пайымдауларға негізделген, бұл ең жақсы тұжырымдарға әкеледі. Рефлексивті – ойлау процесіне және оны тексеруге бағытталған ойлауды білдіреді. Мұндай ойлау әрқашан мақсатқа сай және сонымен бірге қазіргі өмірде қажет [9]. Бірақ сыни ойлау әрдайым рефлексияға түсе бермейді. К. Роджерс оқыту – бұл

өзінің күмәнін белгілеу, түсініксіз сұрақтарды нақтылау және анықтау және осы жүйе арқылы жаңа тәжірибеге жақындау екенін айтады [10]. Р. Пол үлкен массивтен қажетті ақпаратты таңдау, оны бағалау және түзету қабілетінде сыни ойлауды көреді [11]. Сыни тұрғыдан ойлау туралы қарастырылған ережелерге сүйене отырып, біз жаңа сұрақтар қою, дәлелдер жасау, тәуелсіз және ойластырылған шешімдер қабылдау қабілетін түсінеміз [12].

Материалдар мен әдістер

Жұмыста Д.Халперн, В. Р. Руджеро және Д. Левитин сияқты сыни ойлауды және оны дамыту технологияларын зерттеу саласындағы жетекші мамандардың еңбектері пайдаланылды. Зерттеу әдістемесі теориялық танымның жалпы ғылыми әдістеріне, жүйелік талдау әдістеріне, сыни ойлау саласындағы зерттеулерді салыстыру мен жалпылауға және оның даму негіздеріне негізделген.

Ең алдымен, біздің ойымызша, мотивациялық және этикалық атрибуттарды бөліп көрсету керек, онсыз сыни ойлауды бастау және оны үйрену мүмкін емес. Бір таңқаларлығы, алдымен мұны қалау керек, яғни көзқарастарға ие болу және сыни ойлауға дайын болу керек. Көптеген адамдар жиі қателіктер жібереді, бірақ олар сыни ойлауды білмейтіндіктен емес, бірқатар ішкі және сыртқы факторларға байланысты мұны қаламауларына байланысты.

Мотивациялық және этикалық когнитивтік көзқарастар сыни ойлау процесінің тиімділігі үшін қажетті адамның негізгі эмоционалдық және интеллектуалдық жағдайларын білдіреді. Нәтижесінде сыни тұрғыдан ойлайтын адамға ойлаудың белгілі бір белгілері мен ерекше белгілері тән болуы керек, мысалы: ойлаудың дербестігі, байқау, тұрақты өзін-өзі тану және мета-білімге дайындық, ойлар мен сезімдердің диалектикалық байланысын түсіну (ақыл мен эмоциялар), шыдамдылық пен табандылық және т.б.

Бұл тізім, әрине, сыни ойлаудың тиімділігін қамтамасыз ететін барлық көзқарастарды қамтымайды. Бұл процеске кедергі келтіретін кері (деструктивті) танымдық көзқарастардың немесе қателіктердің бірқатар спектрі бар: конформизм мен стереотиптік ойлауға бейімділік, ақыл-ойды идеализациялау, шамадан тыс жеңілдетуге деген ұмтылыс, асығыс тұжырымдар мен негізсіз болжамдар. Бірақ олардың барлығы белгілі бір дәрежеде жоғарыда қарастырылған параметрлерді көрсетеді немесе толықтырады.

Бұдан басқа, сыни ойлауды жетілдірудің бірқатар канондарын бөліп көрсетуге болады, олар мынадай белгілер болып табылады: анықтық, дәлдік, нақтылық, мұқияттылық, релеванттылық (маңыздылық), келісімділік

(дәйектілік), қисындылық (бірізділік), тереңдік (іргелі), толықтық, маңыздылық, адалдық (мақсатқа қатысты), барабарлық (мақсатқа қатысты) [2; 3; 13].

Танымдық көзқарастар мен канондар сыни ойлаудың мотивациялық, нормативті және этикалық негізін қамтамасыз етеді. Маңызды жағы – нақты проблемаларды шешуге, жағдайларды бағалауға, мәлімдемелердің ақиқатын іздеуге бағытталған сыни ойлаудың негізгі әдістемелік тәсілдері мен әдістерін қамтитын нақты танымдық стратегиялар немесе құралдар. Шетелдік дереккөздерді талдау сыни ойлаудың мазмұнды өзегі мен танымдық көзқарастарына негізделген бірқатар іргелі құралдарды (стратегияларды) бөлуге мүмкіндік береді [11].

1 *Ұқсас жағдайларда идеяларды қолдану тәжірибесі.* Мұндай тәжірибе өзіңіздің жеке идеяларыңызды да, әртүрлі жағдайларды да жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Бұл қолда бар деректер мен жеке тәжірибелерді әртүрлі тәсілдермен қолдануға ықпал етеді, әртүрлі пікірлерді және қарама-қайшылықтарды салыстыруға итермелейді, әртүрлі жағдайларға тұтас көзқарас пен түсінік қалыптастыруға көмектеседі, сонымен қатар жаңа жағдайларды түсінудің тиімді тәсілдерін табуға көмектеседі [14].

2 *Мәселенің өзін және оның семантикалық мазмұнын нақтылау тенденциясы.* Мәселелерді, тұжырымдарды немесе нанымдарды нақты және анық тұжырымдау деп орнату оларды шешу, талдау және шындықты бағалау бойынша жұмысты жеңілдетуге және тиімді етуге мүмкіндік береді [6; 10]. Мәселені дәл тұжырымдаумен қатар, қолданылатын сөздердің мағынасын және таңдалған сөз тіркестерінің мағынасын анық түсіну қажет. Ұғымдарды түсініп, оларды қолданудың мүмкін мән-мәтінін білу маңызды (оларды осы жағдайда қолдану қаншалықты негізделген).

3 *Бағалау критерийлерін әзірлеу және қолдану дағдыларын дамыту.* Бұл дағды хаотикалық ойлауды болдырмауға мүмкіндік береді және қатаң, объективті және негізделген дәлелдеуді қалыптастыруға ықпал етеді. Критерийлерді әзірлеуден басқа, бағалау стандарттарын жетілдіру үшін бағалау алгоритмін анықтау қажет: оның мақсатын, объектісін, бағаланатын құбылыстың функцияларын, әртүрлі көзқарастарды есепке алуын [15; 16].

4 *Ақпарат көздерінің, дәлелдер мен теориялардың дұрыстығын бағалау.* Сыни тұрғыдан ойлайтын адамның негізгі сипаттамаларының бірі - оның қорытындыларды тұжырымдау кезінде тек сенімді ақпарат көздерін пайдалануға нормативтік ұстанымы. Бұл жалған, қарама-қайшылықты, аз белгілі және күмәнді көздерді алып тастау, сүзу мүмкіндігі; балама көздерді салыстыру және оларға деген сенім деңгейін анықтау мүмкіндігі; нақты және объективті ақпаратты табу жолындағы қиындықтарды түсіну. Олар

нақты және барабар ақпаратты жинау үшін ішкі және сыртқы кедергілердің болуын мойындайды [11; 16; 17]. Бұл сипаттама тек дереккөздерді құруға ғана қатысты емес, ол алгоритмді бағалау мен түсінуде аналитиканы қолдану шеберлігін, дәлелдердің дұрыстығын, логика мен ойлау және теориялардың дәйектілігін, адамның психологиялық кедергілерінің жиынтығын (елемеу, жеңілдету, бұрмалау үрдісі) ескере отырып ұсынады.

5 *Жинақтауға орнату және шешімдерді бағалау.* Мәселені шешу үшін объективті салыстыру, аналогия, осы мәселеге қатысты ықтимал нұсқаларды бағалау арқылы оңтайлы шешімді іздеу құралдарының максималды арсеналын пайдалану қажет [7].

6 *Пәнаралық байланыстарды қолдану.* Сыни тұрғыдан ойлайтын адам белгілі бір пәндер арасындағы айырмашылықтардың конвенциясын біледі, бұл оған өз құзыретінен тыс мәселелерді шешу кезінде білімнің басқа салаларынан ұқсас ұғымдарды, идеяларды және дүниетаным әдістерін қолдана отырып, оларды шешу жолдарын табуға мүмкіндік береді.

7 *Сыни оқу мен тыңдауды дамыту.* Оқудың бұл түрі сау скептицизмді, яғни кез-келген идеяны олардың бас тартуына бастапқы (априорлық, аналитикадан бұрын) көзқарассыз тең дәрежеде қабылдауды қамтиды. Бұл біреудің абсолютті мінсіздігінің жоқтығын түсіну. Сыни тұрғыдан оқу метатануды қамтиды және мәтіндегі пайымдаулардың мәнін, мағынасын және жарамдылық дәрежесін түсінуге бағытталған [6; 12; 14]. Сонымен қатар, сыни тұрғыдан ойлайтын адам пассивті (сыни емес) және белсенді тыңдаудың арасындағы айырмашылықты түсінеді, бұл біздің тәжірибемізде тұрақты түсіндіруді білдіреді. Негізгі міндет-қабылданған пікірді ұсынудың семантикалық негізі мен логикасына еруге тырысу. Тиімді тыңдау үшін негізгі, нақтылайтын сұрақтар қою мүмкіндігі өте маңызды. Студенттердің сұрақты сауатты құрастыру дағдысын қалыптастыру тиімді білім беру мен өнімді ойлаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

8 *Сократтық пікірталас және диалогтық пайымдау дағдыларын пайдалану* [3; 4]. Сократтық майевтика әдісі бүгінде өзектілігін жоғалтқан жоқ. Бұл дағды белсенді тыңдаумен тығыз байланысты және жетекші сұрақтар қою, күмәндану және мәселенің мәнін, оның мазмұнын бөліп көрсету қабілетінен тұрады. Сұрақтар әртүрлі тәсілдермен құрастырылуы мүмкін, олар өздігінен емес, белгілі бір мақсат пен алгоритмге ие. Сыни тұрғыдан ойлаушының өзі сұрақтардан қорықпайды, өйткені ол оларды өз ойларын дамыту үшін қалай қолдануды білетінін айта кету керек.

Диалогтық ойлау әртүрлі көзқарастар мен таным формалары арасындағы кеңейтілген алмасуды білдіреді. Біз әртүрлі пайымдауларды немесе проблемаларды егжей-тегжейлі қарастырып, олардың басқа идеялармен

және проблемалармен байланысын көргенде, біз әрқашан белгілі бір диалог түрінде (ішкі немесе сыртқы) ойланамыз және осы үрдісте абстракция жасай білуіміз керек (метатанымды қосу) және осы диалогта сыни ойлау дағдыларын оның өнімділігі үшін пайдалануға тырысуымыз керек [3; 17].

Диалогтік ойлаудың бір түрі-бұл соқраттық сұрақтар. Сонымен қатар, диалогтік ойлаудың бір түрі-қарама-қарсы көзқарастардың артықшылықтары мен кемшіліктерін, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын бағалау үшін жүзеге асырылатын диалектикалық ойлау.

9 *Логика мен дәйектілікке бағдарлау.* Бұл көзқарас сыни ойлаудың іргелі идеалдарының бірі болып табылады және өзінің де, айналасындағылардың да нанымдары мен сенімдеріндегі кез-келген қарама-қайшылықты тануға және шешуге бағытталған. Бұл бір нәрсе туралы барабар, объективті пікір білдіру, сөз бен іс арасындағы сәйкессіздіктерді жою, жанжалдасушы тараптарды объективті бағалаумен қосарланған стандарттардың мәселелерін түсіну әрекеті.

Нәтижелер және талқылау

«Фейкньос, фактчекинг, әдіснама және құралдар» пәнін енгізе отырып, авторлар сыни ойлауды дамыту төмендегілерге ықпал ететіндігін анықтады:

– білім алушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруына (ақпаратпен сауатты жұмыс істеу, онымен жұмыс істеу кезінде заманауи техникалық құралдар мен әдістерді қолдану) [18];

– танымдық мотивацияны дамытуына (пәнге деген қызығушылықты, ақпаратты түсіну және тұжырымдау қабілетін дамыту) [19];

– әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастыруына (қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру, әңгімелесушімен тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті) [2].

Сыни ойлауды дамыту технологиясы үш кезеңді қамтиды:

– шақыру (алынған ақпаратқа қызығушылықты ояту, материалды зерттеу мақсаттарын анықтау);

– ұғыну (білім алушының мәтінмен тікелей жұмысы, жаңа ақпарат алу, білім алушының қойылған білім беру мақсаттарын түзету) [3];

– ойлану және рефлексия (білім алушылардың оқылған материал бойынша өз пікірін қалыптастыру, қол жеткізілген мақсаттар мен шешілген міндеттер туралы қорытынды жасау, түзету және жаңа мақсаттар қою).

«Фейкньос, фактчекинг, әдіснама және құралдар» пәнін оқу кезінде білім алушылар бірнеше құралдарды пайдалану есебінен барлық үш сатыдан өтеді. Пәнге және оның материалдарына деген қызығушылықты ояту аралас оқыту (дәстүрлі және электронды әдістерді бірлесіп қолдану) арқылы жүзеге асырылады. Күндізгі оқу түріндегі дәріс сабақтарында

оқытушы қажетті ақпаратты хабарлайды және студенттерді электронды платформада орналасқан материалды өз бетінше оқуға жібереді. Торайғыров университетінің оқытушылары dot.tou.edu.kz.сайтын қолданады. Пәнді оқудағы белгілі бір еркіндіктің арқасында студенттер танымдық процесі белсендіреді. Қазіргі студенттер электронды ортада жұмыс істеуге машықтанған және оларға ыңғайлы. Курста пәннің мақсаттары мен міндеттері жазылып, білім алушы оны аяқтағаннан кейін алатын құзыреттері көрсетілген. Білім алушы материалдарға кез келген уақытта жүгіне алады және оқудағы олқылықтардың орнын толтыра алады.

Бұл ретте әрбір білім алушы пәннің мақсаттарына сәйкес өзі қол жеткізгісі келетін өз мақсаттарын қалыптастырады. Жаңа ақпарат қолда бар тәжірибеге салынып жүктеледі. Бұл кезеңдегі оқытушының негізгі міндеті білім алушының пәнді одан әрі оқуға деген қызығушылығын қолдау, жаңа сұрақтар қоюға ынталандыру, жауап іздеу болып табылады.

Енді мақсаттар мен міндеттер қойылғаннан кейін келесі кезеңге өтуге болады (түсіну). Бұл кезеңде студенттер ақпаратты өз бетінше оқиды, шақыру кезеңінде пайда болған өз мақсаттарына сәйкес материалмен танысады. Топтық жұмыс кезінде жеке іздеу және идеялармен алмасу жүреді.

Рефлексия кезеңінде барлық жаңа ақпарат иемденген болып, өз біліміне айналады. Рефлексивтік талдаудың арқасында білім алушылар алынған материалдың мағынасын түсіндіреді, әрі қарай оқу бағытын құрастырады (яғни түсініксіз, қызықты, әрі қарай түсіндіруді қажет етпейтін) [20]. Материалды талқылау және пікір алмасу кезінде студенттер бір процеске бірнеше көзқарас болуы мүмкін екенін түсінеді (мұны зерттеуші Р. Полдың сын тұрғысынан ойлау білім алушыларға олардың пікірі ең дұрыс және ақиқат болуы мүмкін деген сенімді жеңуге мүмкіндік береді) [17]. Бұл кезеңде зерттелген ақпаратты талдау, түсіндіру және шығармашылық өңдеу жүреді.

Тапсырмалардың көптеген нұсқалары болуы мүмкін, олардың мақсаты жалған жаңалықтарға қарсы тұруды дамыту болып табылады және бұл қызметті жүзеге асыру үшін дамыған сыни ойлау тұрғысы қажет.

Іс жүзінде студенттерді жалған журналистикамен таныстыру нақты мысалдар призмасынан, белгілі бір оқиғалардың, фактілердің, құбылыстардың және т.б. шығу табиғатын түсіндіруден басталады, максималды сенімділік пен көрнекілікке ие түсініктемелермен күшейтіледі.

Ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдау дағдыларын одан әрі дамыту әр түрлі БАҚ-та жұмыс істеуге негізделген. Практикалық сабақта студенттер белгілі бір хабарламалардың жалған сипатының дәлелдерін іздейді, анықтайды.

Осылайша, студенттерге ұқсас және ерекше белгілерді анықтау үшін жалған жаңалықтардың әртүрлі түрлері ұсынылады: Фото фэйк [7], бейне фэйк [13], мәтін/breaking news [21]. Бұл ретте, талдау барысында олар бірқатар іс-қимылдарды жүзеге асырып, дереккөздің беделін тексеруі, ресурстар мен фактчекинг сервистерін тарта отырып, жарияланымның мазмұнын тексеруі, басқа да дәлелдемелерді табуы тиіс.

Қорытынды

Студенттер әр түрлі медиа материалдарды өз бетінше бағалай алады (бұл жаңалықтар тақырыптары, мақалалардан, суреттерден, бейнелерден немесе мақалалардан алынған «қиындылар» болуы мүмкін), оларды жалған деп санауға болатын белгілерді көрсетіп, олардың түрін анықтап, өз таңдауын дәлелдей алады.

Жоғарыда аталған оқыту әдістері оқушылардың жаттығуларды орындаудағы, сапасыз журналистикаға қарсы тұру әдістерін игерудегі тиімділігін арттырады.

Шақыру, түсіну және рефлексия кезеңдері бір-бірімен келісілуі керек екенін атап өтеміз. Яғни, сабаққа арналған әдістерді таңдаған кезде педагог белгілі бір дәйектілік пен логиканы сақтауы керек [21]. Яғни, егер шақыру кезеңінде «негізгі терминдер» мен логикалық тізбектер қолданылса, онда рефлексия кезеңінде оларға оралып, ұсынылған оқиғаларды қайталау орынды болар еді [13].

«Фейкньос, фактчекинг, әдіснама және құралдар» пәнін оқытуда сыни ойлауды дамытуға арналған оқыту тәсілдерінің ішінен мыналарды бөліп көрсетеміз:

- материалдарды жүйелеу;
- дұрыс және бұрыс мәлімдемелерді талдау;
- қателерді анықтау және оларды өздігінен жою;
- себеп-салдар байланысын орнату;
- өз және басқа адамдардың жұмыстарына шолу жасау.

Қорытындылар

Сыни ойлауды дамытудың бастапқы нүктесі – автономия, икемділік және ойлау батылдығы, байқау және табандылық, өзін-өзі тануға, мета-білім мен жоспарлауға дайын болу, ақыл-ойдың күшіне деген сенімділік сияқты әмбебап мотивациялық және этикалық танымдық көзқарастар.

Сын тұрғысынан ойлаудың негізгі когнитивті білім беру стратегиялары мен құралдары (дағдылары) ретінде сыни оқу мен тыңдауды дамыту; ақпарат көздерінің, дәлелдер мен теориялардың дұрыстығын бағалау; шешімдерді жинақтауға және бағалауға орнату; соқраттық пікірталас пен диалогтық

пайымдау дағдыларын пайдалану; қисындылық пен дәйектілікке бағдарлану әдістемелік тәсілдері мен амалдары әрекет ете алады.

Осылайша, қазіргі білім беруде сыни ойлауды дамытудың тиімді бағдарламалары мен әдістерін құрудың негізі өзара байланысты танымдық компоненттер жүйесін, мотивациялық және этикалық көзқарастарды, стратегиялар мен құралдарды қамтитын сыни ойлаудың тұжырымдамалық негізін түсіну болып табылады.

Біз «Фейкньюс, фактчекинг, әдіснама және құралдар» пәні мысалында болашақ журналистердің сыни ойлауын дамытуды қарастырдық. Біз сыни тұрғыдан ойлау пайымдаудың немесе сынның негативтілігін білдірмейді, бірақ негізделген шешімдер қабылдау тәсілдерінің өртүрлілігін саналы түрде қарастыруды білдіреді.

«Фейкньюс, фактчекинг, әдіснама және құралдар» пәні бойынша сабақтарда білім алушылар шығармашылық тапсырмалардың көмегімен сыни ойлауды дамытады. Олар жеке-жеке орындалады, бірақ оларды бүкіл топ немесе кіші топтар талқылайды, өйткені сыни ойлауды дамыту кезінде студенттердің бір мәселе бойынша мүлдем басқа пікірлер алу мүмкіндігін түсінуі өте маңызды.

Осылайша, әдістеме студенттерде фактчекинг және сыни ойлау дағдыларын дамытуда үлкен әлеуетке ие, өйткені ол алдымен ақпарат көздерінің сенімділігі мен шынайылық дәрежесін бағалауды, ұсынылған деректерді салыстыруды, өз бетінше талдауды қаншалықты үйренгендерін тексереді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Ваганова, О. И., Иляшенко, Л. К.** Основные направления реализации технологий студентоцентрированного обучения в вузе // Вестник Мининского университета. – 2018. – Т. 6. – № 3. – С. 2. – DOI: 10.26795/2307-1281-2018-6-3-2

2 **Butler, H. A.** Halpern Critical thinking assessment predicts real-world outcomes of critical thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 2012. – Vol. 26. – Issue 5. – P. 721–729. – DOI: <https://doi.org/10.1002/acp.2851>

3 **English, A. R.** Dialogic teaching and moral learning: self-critique, narrativity, community and ‘Blind Spots’. *Journal of Philosophy of Education*, 2016. – Vol. 50. – Issue 2. – P. 160–176. – DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12198>.

4 **Mercier, H., Boudry, M., Paglieri, F., Trouche, E.** Natural-born arguers: Teaching how to make the best of our reasoning abilities. *Educational Psychologist*,

2017. – Vol. 52. – Issue 1. – P. 1–16. – DOI: <https://doi.org/10.1080/00461520.2016.1207537>

5 **Forawi, S. A.** Standard-based science education and critical thinking. *Thinking Skills and Creativity*, 2016. – Vol. 20. – P. 52–62. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2016.02.005>

6 **Schmaltz, R. M., Jansen, E., Wenckowski, N.** Redefining critical thinking: Teaching students to think like scientists. *Frontiers in Psychology*, 2017. – Vol. 8. – P. 459. – DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00459>

7 **Weaver, M. G., Samoshin, A. V., Lewis, R. B., Gainer, M. J.** Developing students' critical thinking, problem solving, and analysis skills in an inquiry-based synthetic organic laboratory course. *Journal of Chemical Education*, 2016. – Vol. 93. – Issue 5. – P. 847–851. – DOI: <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.5b00678>

8 **Volkov, E. N.** Learning scientific (critical) thinking skills and visual objectivization of knowledge: Content, practices, tools. *Bulletin of Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod. Series: Social Sciences*, 2016. – No. 2. – P. 199–203. (In Russian). [Electronic resource]. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26815797>

9 **Gor'kov, I. A.** Critical thinking and philosophical education in contemporary society. *Prepodavatel XXI vek*, 2015. – No. 2–1. [Electronic resource]. – P. 41–47. (In Russian) [Electronic resource]. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23803881>

10 **Dzhioeva, A. R.** About didactic aspect of critical thinking development technology. *World of Science, Culture and Education*, 2015. – No. 4. – P. 126–128. (In Russian) [Electronic resource]. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24107654>

11 **Sayfudinova, A. V., Pushkina, V. P.** Critical thinking as perspective technology of training. *Modern Education: Contents, Technologies, Quality*, 2016. – Vol. 1. – P. 268–270. (In Russian) [Electronic resource]. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26530254>

12 **Tsukerman, G. A., Mitina, O. V.** Critical thinking diagnostics. *Voprosy Psichologii*, 2015. – No. 3. – P. 15–30. (In Russian) [Electronic resource]. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25510936>

13 **Tan, C. A.** Confucian conception of critical thinking. *Journal of Philosophy of Education*, 2017. – Vol. 51. – Issue 1. – P. 331–343. – DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12228>.

14 **Lin, S. S.** Erratum to: Science and non-science undergraduate students' critical thinking and argumentation performance in reading a science news report. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 2016. – Vol. 14. – Issue 5. – P. 997–997. – DOI: <https://doi.org/10.1007/s10763-014-9524-2>.

15 **Rapanta, C.** Teaching as abductive reasoning: The role of argumentation. *Informal Logic*, 2018. – Vol. 38. – No. 2. – P. 293–311. – DOI: <https://doi.org/10.22329/il.v38i2.48497>.

16 **Zenker, F.** Introduction: reasoning, argumentation, and critical thinking instruction. *Topoi*, 2018. – Vol. 37. – Issue 1. – P. 91–92. – DOI: <https://doi.org/10.1007/s11245-016-9416-x>.

17 **Novotny, N. L., Stapleton, S. J., Hardy, E. C.** Enhancing critical thinking in graduate nursing online asynchronous discussions. *Journal of Nursing Education*, 2016. – Vol. 55. – Issue 9. – P. 514–521. – DOI: <https://doi.org/10.3928/01484834-20160816-05>

18 **Abrami, P. C., Bernard, R. M., Borokhovski, E., Waddington, D. I., Wade, C. A., Persson, T.** Strategies for teaching students to think critically: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 2015. – Vol. 85. – Issue 2. – P. 275–314. – DOI: <https://doi.org/10.3102/0034654314551063>.

19 **Bolger, D. J., Mackey, A. P., Wang, M., Grigorenko, E. L.** The role and sources of individual differences in critical-analytic thinking: a capsule overview. *Educational Psychology Review*, 2014. – Vol. 26. – Issue 4. – P. 495–518. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-014-9279-x>.

20 **Noone, C., Hogan, M. J.** A randomised active-controlled trial to examine the effects of an online mindfulness intervention on executive control, critical thinking and key thinking dispositions in a university student sample. *BMC Psychology*, 2018. – Vol. 6. – P. 13. – DOI: <https://doi.org/10.1186/s40359-018-0226-3>.

21 **Song, X.** ‘Critical thinking’ and pedagogical implications for higher education. *East Asia*, 2016. – Vol. 33. – Issue 1. – P. 25–40. – DOI: <https://doi.org/10.1007/s12140-015-9250-6>.

Материал 14.09.22 баспаға түсті.

*Р. Ш. Торпищева¹, *Е. И. Бурдина², К. Б. Мукатаева³, Д. Б. Абыкенова⁴*

^{1,2,3}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар;

⁴Павлодарский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 14.09.22.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ- ЖУРНАЛИСТОВ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Сегодня мы можем наблюдать широкий избыток информации, как правдивой, так и ложной. Это породило недоверие и привело к тому, что массовая журналистика потеряла большую часть своей аудитории. Потребность в критическом мышлении стала более очевидной, чем когда-либо. Журналистика, преподаваемая в университетах претерпевает интенсивные изменения в результате давления, оказываемого цифровизацией. Журналистское образование должно учитывать не только технологические навыки, но и компетенции, способствующие развитию критического мышления, что имеет основополагающее значение в журналистской профессии. Статья посвящена вопросам развития критического мышления у журналистов, обучающихся в вузах. Анализируется сущность критического мышления на фоне изменившихся парадигм в высшем образовании, которое призвано развивать качества для того чтобы быть востребованным профессионалом. Рассматриваются особенности критического мышления. Изучив исследования, авторы определили понятие «критическое мышление» – способность ставить новые вопросы, вырабатывать аргументы, принимать независимые и продуманные решения. Задачей здесь выступает необходимость студентам преодолеть предубеждения о категоричной верности и правильности их решения. Представлен всесторонний анализ развития критического мышления при изучении дисциплины «Фейкньюс, фактчекинг, методология и инструментарий». Описываются этапы развития критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, высшая школа, журналист, студент, рефлексия, суждения, выводы.

*R. Sh. Torpichsheva¹, *Ye. I. Burdina², K. B. Mukatayeva³, D. B. Abykenova⁴*

^{1,2,3}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

⁴Pavlodar Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 14.09.22.

CRITICAL THINKING DEVELOPMENT OF STUDENTS-JOURNALISTS

Today we can observe a wide glut of information, both true and false. This created distrust and led to the fact that mass journalism lost most

of its audience. The need for critical thinking has become more evident than ever. The journalism taught in universities is undergoing intense change as a result of the pressures exerted by digitalization. Journalistic education should take into account not only technological skills, but also competencies that contribute to the development of critical thinking, which is fundamental in the journalistic profession. The article is devoted to the development of critical thinking among journalists studying at universities. The essence of critical thinking is analyzed against the background of changing paradigms in higher education, which is designed to develop qualities in order to be a sought-after professional. The features of critical thinking are considered. After studying the research, the authors defined the concept of «critical thinking» like the ability to raise new questions, develop arguments, make independent and thoughtful decisions. The task here is the need for students to overcome the belief in the categorical fidelity and correctness of their decision. There is a comprehensive analysis of the development of critical thinking in the study of the discipline «Fakenews, fact-checking, methodology and tools». Also there are described the stages of development of critical thinking.

Keywords: critical thinking, higher education, journalist, student, reflection, judgments, conclusions.

Теруге 14.09.2022 ж. жіберілді. Басуға 30.09.2022 ж. кол қойылды.

Электронды баспа

3,23 Мб RAM

Шартты баспа табағы 24,6.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова, Т. Оразалинова

Тапсырыс № 3976

Сдано в набор 14.09.2022 г. Подписано в печать 30.09.2022 г.

Электронное издание

3,23 Мб RAM

Усл.п.л. 24,6. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова, Т. Оразалинова

Заказ № 3976

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.pedagogic-vestnik.tou.edu.kz